

En Skriftebok från Göinge härad på 1600-talet.

Af Otto Ahnfeldt.

Göinge vidsträckta prosteri med sina 18 pastorat och 35 socknar¹⁾ förvaltades under åren 1625—1644 af den nitiske och fromme Niels Pedersen, pastor i Mällby och Tjörnarp, om hvilken det i hans af biskop Peder Winstrup författade epitaphium heter:

*Νικολεως Petri Quidingius²⁾, qui gregis hujus
Et typus et pastor non sine fruge fuit,
Præsulis adjutor Lundani præpositusque
Qui Gothungorum non sine laude fuit«.*

Efter hans död den 8 Nov. 1644 blef Peder Christensen i Finja prost till sin död 1646, då den genom lärdom och nit framstående Hans Hansön Winslöff³⁾ i Ousby och Loushult

-
- ¹⁾ Till slutet af 1500-talet fanns inom häradet ytterligare ett pastorat och en socken, nämligen Araslöf. Detta förenades sedermera någon tid med Nosaby inom Willands härad, men skildes åter därifrån. I Peder Winstrups förteckning af socknarne inom Göinge härad förekommer det ej, men befinnes sedan förenadt med Färlöf, tills det i början af 1700-talet upphör att vara en själfständig socken. Sedan 1722 är Göinge prosteri deladt i två: Vestra och Östra G.
- ²⁾ Såsom född i Qviinge kallade han sig stundom Quiding, men var ej beslägtad med den från Qvidinge i Södra Åsbo härad härstammande Qvidingska släkten.
- ³⁾ Herr Hans, hvars fader Hans Hansön, född i Kolding d. 6 Dec. 1577, var sogneprest i Vinslöf, hade studerat under Ole Worms

erhöll prostembetet, hvilket han den 14 Okt. 1649 på grund af försvagad helsa frånträdde. Niels Pedersen och Hans Hansön ha fört synnerligen omsorgsfulla anteckningar rörande dem, som under deras prostetid i Göinge härad undergått offentlig skrift för barn, som genom ihjälliggande eller eljest genom vårdslöshet från föräldrarnes sida omkommit.

I Ordinantsen stadgas som bekant: »Den Quinde som wforseendis emod sin vilie ligger sit eget Barn ihiel (huilcket sogne presterne dog skulle flitelige i predicken formane at ey skal skee) Hende skal sogne presten indføre for Superattendenten, Oc aff hannem skal hun begere affløsning aff synden. Saa skal Superattendenten legge hinde en muelig pending faare at vdgiffue, den hun kand vel aff sted komme, Oc den samme skal forskaffis vdi den meninge Kiste til de fattige«. Ganska snart visade det sig dock icke möjligt för superintendenten att själf behandla alla dessa mål. Det framgår redan af de statuter, som antogos vid Landemodet i Odense 1560, där det bestämmes, att i superintendentens frånvaro prosten skall förhöra och aflösa sådana qvinhor (Pontopp. Ann. Eccl. Dan. III s. 373). Enligt Niels Pedersens och Hans Hansöns anteckningar skulle äfven fadern, om han varit vid olyckstillfället till-

ledning i Kjöbenhavn och berömmes för att ha aflagt hedrande kunskapsprof. Vid 21 års ålder blef han år 1629 rektor vid Christianstads skola och 4 år därefter sogneprest i Ousby, där han dog den 26 Aug. 1660. Han var gift med prosten Niels Pedersens brordotter, Anna Clausdotter från Qviinge. Sonen Johannes Winslowius (Johan Winslow) blef konsistorienotarie i Lund, pastor i Stäfvie samt Extraordinarius Professor Chronologiæ Sacræ et Historiæ Ecclesiasticæ, död 1709. Herr Hans' dotter Karine, som blef gift med hans efterträdare i Ousby, Thomas Andersön, son af en skotsk invandrare såsom det uppgifves af adlig familj, blef stammoder för släkten Thomæus, från hvilken Joh. Henr. Thomander på modernet härstammade. Fru Karine var farmoder till Thomanders moders farfader. En brordotter till prosten Winslöff, Cecilia, var farmoder till Sven Lagerbring.

städes, undergå skrift. Har han ej varit närvarande, så antecknas detta särskildt. Huru välbehöflig ifrågavarande disciplin på den tiden var, visar sig däraf, att under de 19 år, Niels Pedersen varit prost, 236 barn omkommit i Göinge härad, och under Winslöffs 4-åriga prostetid 65. Kort därefter har emellertid i nämnda ordnings tillämpande en inskränkning egt rum. I Peder Winstrups Copiebok från 1650-talet finnes nämligen bland Casus Publicæ Absolutionis i marginalen antecknad följande: »De forældre, hves Børn uvitterligt formedelst egen ond waretegt omkommer, skal ej staa aabenbare skrift, men af Prædike-stolen kand ske afbedelsse for dem, med formaning til menigheden, at hver forældre derefter tager bedre vare paa deres Børn, saa de ei i ulyke gerader. Exempel 18 Septembr. 1657. Paa Boringholm waar et barn fra forældrene udgaaet på marken med andre smaa Børn och druknet i en aa, forældrene uvidendes». Man torde således då ha återgått till att i dylika fall fordra skrift endast för den förseelse, som uttryckligen nämnes i Ordinantsen.

De bägge prostarnes anteckningar föregås af en med prydlig stil skrifven instruktion för behandlingen af ifrågavarande förseelse. Från hvem den härrör, angifves icke; den utmärker sig genom kasuistiskt förstånd¹⁾. Hvarken Niels Pedersens eller Winslöffs namn förekommer i anteckningarne eller i instruktionen. Att de förra äro af dem egenhändigt nedskrifna, är dock alldeles säkert. De omfatta

¹⁾ Af en skrifvelse från prosten Jens Sørensen i Nordhvidinge den 28 Mars 1621 till biskop Mads Jensen Medelfar angående föräldrar, som »ligget deres Barn ihjel» (se förut s. 50 f.) framgår, att den föregående biskopen »M. Povl Mortensen paa Landemodet havde udstedt et Forbud imod, at Provsterne absolverede saadanne uden først at have erhvervet Biskoppens Samtykke». Det ligger nära att antaga, att biskop Mads i anledning af den mängd fall, som förekommo, på något Landemode utfärdat den instruktion, som är afskrifven i de bägge Göingeprostarnes Skriftebok. Måhända har då äfven stadgats, att af prostarne noggranna anteckningar skulle föras öfver hvarje särskildt fall.

hvarderas prostetid, och i en redovisning för mulctpenningar nämner Niels Pedersen sin broder Claus, hvilken var pastor i Qviinge, och med hvilken han då sammanträffat i Christianstad, där han öfverlemnadt till honom ett angifvet belopp att utdelas i Wä hospital. Instruktionen torde vara i boken inskrifven af Winslöffs hand. Det synes framgå af en jämförelse med några skriföfningar, som denne företagit i början och slutet af boken, där han nedskrifvit så väl på latin som på danska dels några bibelspråk dels sitt namn: »Johannes Johannis Winslovius, manu mea. Hans Hansøn Wiinsløff, Egen Haand». Troligen äro de blad, på hvilka instruktionen skrifvits framför Niels Pedersens anteckningar, tillsatta af Winslöff. Handskriften, hvilken har kvartformat, är inhäftad i ett blad af en gammal tryckt foliant, innehållande latinsk lagtext med förklaringar, och förefinnes nu i Lunds Domkapitels archiv. Då instruktionen har sitt historiska värde, aftrycker jag den här in extenso.

Modus absolvendi suorum liberorum oppressores.

Hoc officium propter varia Superintendentis impedimenta ad Præpositos devolutum est, qui habitant in Oppidis et Civitatibus, ut Superattendens, alioqvi magna occupatione pressus, hoc onere levetur.

Actus Primus.

Varietas in hoc negotio maxime consideranda est.

1. An uterque adest, maritus sc. et uxor, et in culpa uterque fuerit, ut uterque absolvatur. An marito absente sola mulier peccaverit. Item an solitaria sit, an honesta, an meretrix, utrum pia vel impia etc.

2. De puero sev infante, qvot dies, septimanas, menses, annos natus erat, cujus sexus, qvot nomen, an sanus vel ægrotus fuerit, an in cunis, avt in lecto qvieverit, diligenter est qværendum.

3. De circumstantiis facti percontandum est, qva hora dicitur factum, an parentibus ebriis vel sobriis, an per negligentiam eorum extinctus vel qvomodo aliter etc.

De his præcipuis respondebit qvod verum est absolvendus vel absolvenda coram Præposito et mulieribus vicinis qvas secum ad Præpositum vocare debent, ut sint absolutionis testes vel alieno periculo fiant ipsæ cautiores. Ideoque juniores mulieres advocari solent ad domum Præpositi non ad Templum aut locum publicum, ne pudefiant aut confundantur magis, alioqvi satis afflictæ dolore infantis amissi. In ore duorum avt trium testium consistit omne verbum et testimonium. Et ubi sunt duo vel tres congregati in nomine Christi, mox illic est ejus Ecclesia.

Locus igitur est domus Præpositi. Tempus vero, qvod videtur Præposito convenientissimum, modo sit vel ante meridiem vel statim a meridie, ne qvid mali forte post meridiem accadat propter alicujus ebrietatem. Die avtem tertio vel qvarto post factum, ut jam moestissimi ab amicis et vicinis accipiant consolationem, avt qvocunque tandem die juxta beneplacitum Præpositi, ita ut absolvendos habeat ante se collocatos, reliqvis mulieribus in circuitu sedentibus. Et si fieri possit, adsit etiam Pastor Ecclesiæ istius loci, in qvo habitant absolvendj, ut ferat testimonium de eorum pietate vel impietate.

Possunt avtem qvæstiones primæ in hunc modum haberi:

1. Huad er eders Naffn?
 2. Huor gammelt var Barnet?
 3. War det en Dreng eller Pige?
 4. Huad heeder det?
 5. Huor gick det til? Siger Sandingen som i Guds Ansickt.
- Hic possunt et aliæ necessariæ qvæstiones ex circumstantia facti formari.

Atque hæc de primo actu videlicet de circumstantia vel confessione facti.

Actus Secundus, de causis
vel latentibus vel manifestis.

Solent enim graves cavsa subesse, per quas aperitur fenestra diabolo malum hujusmodi miseris hominibus inge-
renti, de quibus ita possunt interrogari:

Effterdj der er skeedt saadan Skade oc Wlycke i eders Huus, da maa der visselig være nogen Brøst paa ferde, lønlig eller aabenbarlig, huor met I haffver giffvet Deffvelen Aarsagh at faa indganh i eders Huus, Thi huor hand bliffver buden til Giest, der retter hand gierne saadant and.

Er I Gudfryctige och gaar gierne thil Kircken oc høre Guds ord?

Naar var I sidst til Sacramented?

Ad Pastorem:

Huad vidnissbyrd giffve I dennem, Domine Pastor?

Ad vicinas:

Hør, I danneqvinder, viide I noget, som vi haffue be-
hooff at rette dem vdj?

Iterum ad absolvendos:

Haffde I icke ond forligelsse maal met S[ki]enden och Banden til haabe?

Holder I icke drick, dobbell, eller anden løs handell i eders huus?

Beder I Afften oc Morgen och befaler Gud eders børn oc gandsche huus?

Den Morgen och Afften mand kalder icke paa Gud, och beder hannem icke om hans hellige Englers hielp och beschermelsse, den dag och nat haffver Dieffvelen mact at komme i huusset och regere ilde.

Haffde I icke eders gamle Forældre hos eder och foracted dennem? Vaare vel gierne aff med dennem? eller seer dennem inted til gode? Saadant pleyer Gud at lade straffe paa Børn och Børnebørn.

Holder I hin anden med Tro och Loffve? handler I redeligen i eders huus, med eders Tiunde, med Nabo oc

Gienbor, vdi kjøb och sæl etc.? Der maa jo være nogen Aarsage til saadan skade, hvilcken om I icke raader bod paa, daa maa I visseligen frygte for at deffvelen gjør eder større skade, end I viide selfve aff. Derfor tencker eder om och retter eder, at det schall icke gaa eder verre.

Hic si cavsa una vel plures fuerint, revelet seorsim, dissimulato interim facto. De cavis avtem agendum est, et graviter admonendi coram præsentibus, ut resipiscant et tales cavsæ tollantur.

Actus Tertius, de lege iis de-
prædicanda.

Solent tales in hypocrisi sæpe agere, qvasi non essent in culpa, qvò manu non sit homicidium commissum, jtem qvia extra et citra voluntatem sit factum. Solent etiam se excusare variis modis, qvò nullam suam negligentiam agnoscere velint, ideo per legis prædicationem in cognitionem peccati sev negligentia debent induci, donec humilientur et in lacrymas uberrimas tandem prorumpant. Sed servandus hic modus, prout intellexeris mulierem fortem in fide avt imbecillem, ne vel per impudentiam vel per nimia aspera inducatur in desperationem, unde non cito sine ingentibus molestiis possit vix reducj: ut invenire licet tales mulieres, qvæ gravius per legem objurgatæ solent sibi ipsis crines extrahere vocesque desperationis effundere etc. Igitur hic cavtius agendum, et in hunc modum possunt formari qvæstiones, ne pro antidoto demus venenum etc.

Kand I eders 10. Bud, Lader os høre dem?

Heic recitentur: Sin vero recitare non possunt, tum vel ad tempus interdum ablegandi sunt sine absolutione, donec præcepta Decalogi didicerint: etc.

På nästa sida vidtager prosten Niels Pedersens skriftebok med följande öfverskrift:

Publice absolverede for Børn, ihielliggen oc omkomne her i Herredet siden den 9. Junij 1625. Huad som er

giffuen till fattige oc huo det haffuer bekommed som jeg haffuer anammed.

Anteckningarne, hvilka utmärka sig för stor ordning och reda, angifva dagen, då aflösningen skett, personernas namn och hemvist, barnets kön och ålder, samt det bötesbelopp, som blifvit erlagdt, hvarjämte i den breda, vikna marginalen antecknats det herrskap, under hvilket absolvenderna lydde. Under hvarje sida äro så väl antalet barn som mucltpenningarne hopsummerade. Såsom exempel anför jag första sidan.

An. 1625.

D. 1. Trinitat. 19 Junij.

Kongens. Jens Nielsøn i Friggetofte i Broby sogn,
Elne Peders datter, dreng 16 vgir gammel,
til fattige — 2 dr.

Kongens. Peder Nielsøn i Aske i Sandby sogn,
Kirstine Jeps datter, Pige 5 vgir gammell,
til fattige — 5 mk.

D. 6. Trinit. 24. Julij.

Hoffdall. Lauretz Bentsøn tilhiem i lille Torsisø i Thorup sogn,
Pernille Pouells datter, dreng 4 vgir,
til fattige — 2 mk.

Andskreffne — 15 mk med 5 mk mine
Penge vddeelt i Whæ hospitall ved her
Biørn¹⁾ i Ønested 21. Decembris 1625.

An. 1626.

II. Trinit. 11. Junij.

Kongens. Troells Suendsøn i Esisboe²⁾ i Ørchen sogn,
Sitze Peders datter, dreng 3 vgir.

¹⁾ Björn Bengtsson var pastor i Önestad från 1620 till sin död 1647.

²⁾ Esseboda i Örkened.

Loffuede til fattige — 6 mk, gaff
dog intet efftersom hand for tiuffue-
ri bleff hallsshuggin nogen tid der
effter.

4 Børn.

15 mk.

Till särskilda anteckningar har stundom anledning förekommit. Sålunda heter det om ett par i Fenie (Finja): »Arrige onde folch». Om en vid namn Tue Gunnessön i Tylstorp i Vankiff sogn och hans hustru Suenbor Mattis datter, hvilka lydde under Wankiff gård, står under An. 1640 den 20 Septembr. följande anmärkning: »Effter dette er det andet barn, som er döt hos dem, supra 633. 6. Nov., da haffuer Velb. Jomfru Christense Wlfeld selff paalagt mulcten 4 dr. til fattige, huilche Tue leuerede mig nest-følgende 6. decembris 640». Hänvisningen til d. 6 Nov. 1633 stämmer fullkomligt; Tue hade då fått betala 1 daler till de fattige. Den mulct, som det, då förseelsen upprepades, tillkom hans »öfverhet» att bestämma, blef jämförelsevis ovanligt hög. Där den skyldiga varit ogift, förekommer stundom anmärkningen: »besoffuen oc barnet ihieiliggit». En och annan gång har sognepresten aflöst. För »4. Adv. 21. Decembris 628» heter det: »Ole Jonssøn i Duolt¹⁾ i Ørchin sogn, Gunnel Tygisdatter, pub. absolv. i Ørchin Kirche aff h. Mons loci pastore²⁾ for deris barn som bleff brent ihieil, gaffue til hospitalet i Christ. it nød saa got som 10 mk., som h. Mon. skriffuelse formelte, dat. 25 jan. 629». Om ett folk i Röge sogn heter det under år 1629: »Dn. Laurent.³⁾ selff absolvered disse folch, thi hun var megit suag oc skrøbelig». Vid ett par tillfällen har biskop Matz Jensen själf vid visitation utfört aflösningshandlingen. Sålunda heter det under år 1633:

¹⁾ Dufhult i Örkened.

²⁾ Magnus Olai Cochus, pastor i Glimåkra och Örkened från 1614 till sin död 1630.

³⁾ Lauritz Ollsøn, pastor i Röke och Torup.

27. Majj. Mondag¹⁾. Doct. Matz her i Kirchin.

Kongens. Peder Nielssøn i Algustorp i Röge sogn soldat,
Kirstine Peders datter, Pige 5. vgir 3. dage,
til fattige — 1 dr.

Och under 1635: »12. Martij²⁾ die Jovis³⁾. Doct. Matz i Broby Kirche Visit.« o. s. v.

Sitt särskilda intresse såsom belysande den tidens fattigvårdsförhållanden ha prostens redovisningar för de uppburna bötesmedlen. I början levererade han dem till utdelning bland »Hospitalis lemmer« i Wä. Från år 1629 se vi honom antvarda medlen till hospitalet i Christianstad, de tvänne första gångerna såsom det heter: »effter Velb. Jørgen Vrnes Vilie«. I året 1635 »ad Jan. 1636« utdelade han till fattige i »Melby oc Tjørnerup sognir« samt till några andra nödtorftiga, af hvilka ett par namngifvas: »den nøgne Skotte« heter det om den ene. Sedan utdelar han ömsom till Christianstads hospital ömsom till enskilda namngifna fattige inom häradet. Den 13 Jan. 1640 levererades »6 dr. til it barns (:22 vgir gammelt:) som Moderen en fremmed oc her vbekient Quinde fradöde i Sandagir forleden 3. decembris, til opfostring«. Den 27 Okt. 1641 sände han »30 dr. til Lund till Doct. Peder Winstrup, hvilche hand lod uddele til huus arme der i byen«. Under åren 1643 och 1644 skedde utdelning endast bland fattige i häradet. Den sista anteckningen af Niels Pedersens hand är: »3 oct. Wddeelt — 2 dr til fattige her i sognen, da Kirchens Almisser wddeeltis«. Därunder står med prosten Winslöffs handstil:

Summa Summarum Børn — 236.

ab A:o Christi 1625, in A:um præsentem.

¹⁾ Betecknas i handskriften med månens signatur.

²⁾ Betecknas med tecknet för Mars.

³⁾ Betecknas med tecknet för Jupiter.

Af Niels Pedersens närmaste efterträdare, Peder Christensen, som var prost till början af år 1646, finnas inga anteckningar. I stället börja Hans Hansön Winslöffs på nästa sida med följande öfverskrift:

»In nomine JEsu.

Publice absolverede for Børn ihjel-liggen oc ellers i anden Maade omkomne her i Herredett fra den 6 Februar 1646, huad en huer haffuer giffuet till de fattige, oc till huem dett igien er vdyttett«.

Hans anteckningar följa samma schema som Niels Pedersens, men med tillägg af barnets namn. De äro näppeligen förda med samma embetsmässiga reda som dennes, men i fråga om reflexioner och notiser omständligare. Då han den 18 Juli 1646 visiterade Matteredöds Kirke absolverade han et par från Heglinge sogn; efter at ha angifvit deras namn och hemvist, fortsätter han: »Barnett Stricher — 30 vger gammell; vaar oc fremkom selff tredje i fødtzellen, de andre 2 pige børn døbte oc strax døde«. Om ett fosterbarn heter det: »Barnett Oluff Troedson — 18 vger gammell, huis Moder haffde druchnet sig; oc de toge barnet til sig aff medynch, oc ej bedre dett opvartede«. Åtskilliga barn hade omkommit genom annan olyckshändelse än ihjälliggande: en flicka $4\frac{1}{2}$ år gammal hade drunknat i en å; en annan 2 år gammal »vdi Ildgruben ihjelbrentt jammerlig«; en gosse halftannat år gammal drunknade i en »Vand Pøell paa gaarden«; en annan vid samma ålder »nedfalden i Ildgruben, oc aff en gryde heet Vand brendt til døde«; en annan $2\frac{1}{2}$ år gammal drunknade i en »Mødding Pøell paa Gaarden« o. s. v. Oftare än Niels Pedersen har han anmärkningen, att de absolverade ej hade något att gifva. Penningarne levererades af honom någon gång till Christianstads hospital, men mestadels antingen lät han presten strax utdela dem i socknen, eller ock utdelade han dem bland fattige i häradet. En gång gaf han 3 mk till en i Espoltz (Esphults) sogn, således i Gärds härad boende »fattig, gammell skrøbelig

Quinde«, Anne Suens datter. Ett par gånger gaf han understöd åt »H. Hogen Hospitals Præst i Christianstad«, »eftersom hand med Hustru oc 8 smaa børn haffuer ringe middell hiemme«, åtskilliga gånger til »den gamle Præst Peder i Brønnestæd« och »hands siuge Quinde«, en gång til en ej namngifven fattig norsk prestenka, likaledes til »Her Jens i Hestveed« till »Brandstøed«, flera gånger till späda moderlösa barns uppfostran o. s. v. Ett par från »Slæbobyggitt i Hørje sogn«, Mogens Jensøn och Olive Peders datter, gáfvo i stället för penningar »4 alne grofft læredt«, som strax delades mellan tvänne fattiga qvinnor.

De siste, prosten Winsløff absolverade, voro ett par från Ønestæd, Hans Nielsøn och Ane Jens datter. Det var den 5 Sept. 1649. Den 14 Okt. samma år frånträdde han, såsom förut blifvit nämndt, sin prostesyssla. Den 10 Jan. 1650 fann han sig emellertid ännu innehafva 3 dr 1 mk 4 sk. bötespenningar. Vid summering visade sig, att »Børn ihiel-liggen« under hans prostetid voro 65 och »Straff Penger — 38 $\frac{1}{2}$ dlr 1 $\frac{1}{2}$ mk 4 sk. forvden huis de selff, som absolverede bleffue, till Hospitalet eller till deris egne sogne Præster haffuer leffueritt«. Af de öfverblifna penningarne sände han 1 Rdlr till hospitalet i Christianstad. Resten utdelade han till enskilda namngifna fattiga. Med föga glädje torde han ha nedskrifvit följande: »Dom. Septuages. d. 10 febr. giffuen den fordruchne oc forargelige Præst Her Henrich Povelson — 1 Rmk. fick en ond oc sposch skriffuelse tilbage igien, dett vaar tacksigelsen«. Den sista gåfvan var till »Matz degn i Hestveed, som er gammell oc blind — 1 Rdlr«. »Oc der med«, heter det därpå till sist, »har jeg skilt mig aff med huis Mult Penger jeg haffde annammet. Lavs DEo«.
